

STANJE, PROBLEMI I PERSPEKTIVA PROIZVODNJE VOĆA U ZLATIBORSKOM OKRUGU

Dijana Stojanov

Izvod: U Zlatiborskom okrugu (ZO) postoji vekovna tradicija proizvodnje i prerade voća zahvaljujući povoljnim uslovima za bavljenje voćarstvom. Cilj ovog rada je da predstavi stanje voćarstva od 2005. do 2015. godine i perspektivu njegovog razvoja u ovom okrugu. Voćarstvo je jedna od najprofitabilnijih grana poljoprivrede, jer omogućava razvoj i slabije razvijenih područja ovog okruga. Poslednjih godina sve veći broj ljudi opredeljuje se za podizanje novih savremenih zasada maline, ali i drugog voća. Usitnjene poljoprivredne parcele u ZO, koji ima izuzetan turistički potencijal, najrentabilnije se mogu iskoristiti u tzv. organskoj poljoprivrednoj proizvodnji i agroturizmu.

Ključne reči: Zlatiborski okrug, voćarstvo, proizvodnja, malina, agroturizam.

Uvod

ZO čini deset opština, (Arilje, Bajina Bašta, Kosjerić, Nova Varoš, Požega, Priboj, Prijepolje, Sjenica, Užice i Čajetina). Poljoprivredne površine zauzimaju 55,6% okruga, a od toga voćnjaci zauzimaju samo 9%. Najveće površine pod voćnjacima nalaze se u opštini Arilje (3242 ha), a najmanje u Sjenici (120 ha). Ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava je 46787 sa 223252 ha poljoprivrednog zemljišta.

U ZO, voćarstvom se bavi 34434 gazdinstva na ukupnoj površini od 20359 ha, od toga su intenzivni zasadi (plantaže) zasnovani na 8714 ha (Keserovića i sar., 2014). Voćarstvo je jedna od najznačajnijih grana poljoprivredne proizvodnje ZO, i njom se bavi oko 70% poljoprivrednih gazdinstava, dok za 14% domaćinstava voćarstvo predstavlja glavni izvor prihoda (Simović i sar., 2010). Ukupan prihod od izvoza voća ostvarenog 2009. godine, iznosio je preko 70 miliona dolara (Đuričić i sar., 2011).

Zbog značaja voćarstva za ZO, ovaj rad ima za cilj da predstavi stanje voćarstva u ovoj oblasti od 2005. do 2015. godine i predloži mere za unapređenje.

Materijal i metode rada

Podaci za ovaj rad prikupljeni su zahvaljujući Poljoprivrednoj savetodavnoj i stručnoj službi Užice (PSSS Užice), Privrednoj komori Užice (PK Užice), Regionalnoj razvojnoj agenciji Zlatibor (RRA Zlatibor) i Republičkom zavodu za statistiku, Beograd (RZZS). Deo podataka je preuzet iz poljoprivrednog popisa 2012. godine (Keserović i sar., 2014). Analiza je zasnovana na tzv. “Desk research”, tj. istraživanju za stolom. Takođe, od velikog značaja su bili i podaci dobijeni terenskim istraživanjem, odnosno neposrednim razgovorom sa poljoprivrednim proizvođačima u ZO.

Student doktorskih studija, Agronomski fakultet u Čačku, Univerzitet u Kragujevcu, Cara Dušana 34, Čačak, Srbija (stojanov.dijana@gmail.com).

Rezultati istraživanja i diskusija

Stanje voćarstva u Zlatiborskom okrugu

U značajnom delu ZO postoje povoljni uslovi za proizvodnju voća, prvenstveno zbog umereno-kontinentalne klime. U njemu se od voćarskih kultura najviše gaji malina, zatim šljiva, jabuka i kruška, a ostalo voće gaji se na manjim površinama. Poslednjih godina raste interesovanje za podizanje novih zasada borovnice, kupine, leske i šumske jagode. Podaci o broju rodni stabala najzastupljenijih drvenastih vrsta voća u ZO, njihovom prosečnom prinosu po stablu i ukupnom prinosu prikazani su u Tab. 1.

Tabela 1. Ostvarena proizvodnja voća u 2013. godini u ZO (PK Užice)
Table 1. Actual production of fruit in 2013 in the Zlatibor District (Užice EC)

Voćna vrsta <i>Fruit species</i>	Broj rodni stabala <i>Number of bearing trees</i>	Prosečan prinos po stablu <i>Average yield per tree</i> (kg)	Ukupan prinos <i>Total yield</i> (t)
Jabuka - <i>Apple</i>	1 268 600	15	19 010
Kruška - <i>Pear</i>	161 321	10.2	1 639
Dunja - <i>Quince</i>	12 066	6.7	81
Šljiva - <i>Plum</i>	3 658 690	9.8	35 878
Orah - <i>Walnut</i>	63 135	6.4	402

Najveće površine, od svih voćnih vrsta, zauzima šljiva u iznosu od 11938 ha (RZZS, 2012). Ovaj okrug u ukupnoj proizvodnji šljive u Srbiji učestvuje sa 5%. Dominiraju stare autohtone (rakijske) sorte šljive, pre svega Požegača, Crvena ranka i dr. Najveći deo roda ovih sorti se preradi u rakiju. Zahvaljujući sačuvanim pisanim dokumentima o proizvodnji rakije iz sela Šljivovice iz 1868. godine, Srbija je uspela 2007. godine da zaštiti rakiju “Srpsku šljivovicu” kao vlastiti geografski brend. U novim zasadima šljive, dominiraju sorte Čačanska rodna, Čačanska lepotica i Stenli. Plodovi iz ovih zasada najčešće se prodaju na ruskom tržištu, kao sveži, sušeni ili zamrznuti. Jabuka se u ZO gaji na 2614 ha (Keserovića i sar., 2014). Oko 30% roda se izvozi, a ostale količine podmiruju potrebe domaćeg tržišta ili se koriste za preradu. U starim ekstenzivnim voćnjacima dominiraju sorte Budimka, Kožara, Kolačara i druge. U poslednje vreme raste broj savremenih zasada jabuke u tzv. gustom sadnji, uz primenu sistema za navodnjavanje i protivgradnih mreža. Zahvaljujući donaciji FAO 2002. godine, u ZO je podignut 201 tzv. gusti zasad jabuke (316575 sadnica, na površini od 100,5 ha) sa sortama Gala mondijal, Galaksi, Džonagold, Gloster, Redčif, Topaz, Greni Smit, Džonatan, Breburn, Golden rajnders, Zlatni delišes klon B i Ajdared. Najveća proizvodnja jabuke se ostvaruje u opštini Arilje na površini od 778 ha (Keserović i sar., 2014). Na trećem mestu po broju stabala u okrugu je kruška, koja zauzima ukupne površine od 659 ha (RZZS, 2012).

U ZO orah se gaji na 420 ha, a leska na 87 ha. Površine pod leskom su povećane poslednjih godina zahvaljujući donacijama. Voćarima u opštinama Priboj, Prijepolje i Nova Varoš donirano je oko 25.000 sadnica leske.

Jedan od najvažnijih srpskih izvoznih artikala je zamrznuta malina. U 2015. godini Srbija je izvezla 93811 t zamrznute maline, a ostvaren je prihod od 267,6 miliona \$. Prema podacima Međunarodne organizacije proizvođača i prerađivača maline (International Raspberry Organization), malina je u Srbiji u 2015. godini gajena na površini od 15550 ha, a proizvodnja je iznosila 110000 t svežih plodova.

ZO je najveća proizvodna regija maline u Srbiji. Od ukupnih površina pod malinom, 20,97% se nalazi u ovom okrugu, dok se 30% proizvodnje ostvaruje u njemu (Simović i sar., 2010). Površine pod malinom u ZO iznose 3893 ha (Keserović i sar., 2014). Generalno, najveće površine pod malinom u Srbiji se nalaze u opštini Ivanjica (1249 ha). Svetski rekord u prinosu maline po jedinici površine ostvaren je upravo u ZO, tj. u Arilju i iznosio je 44763 kg ha⁻¹. Malina iz Arilja je registrovana u Zavodu za intelektualnu svojinu kao proizvod sa zaštićenim geografskim poreklom.

U ZO vodeća sorta maline je Vilamet, koja prema procenama zauzima čak 95% površina pod ovom vrstom, što je i srpski prosek. U novije vreme sade se sorte Miker, Tjulamin, a u poslednje dve-tri godine i dvorodne sorte Polka i Polana. One se gaje kao jednorodne jesenje sorte. Jednorodne (letnje) sorte gaje se u špaliru po tzv. “ariljskom metodu” koji se, između ostalog, sastoji u uklanjanju mladih izdanaka iz rodnihi zasada sve do početka juna (Petrović i Milošević, 2002).

Malina je po zahtevima uzgoja skromna biljka, pa se zato može gajiti na oskudnim terenima brdsko-planinskog područja. Rano prorodi i redovno i obilno rađa. Organizovan otkup, sigurna isplata i solidna zarada, osnovni su motivi proizvođača maline za proširivanje zasada. Zahvaljujući proizvodnji maline, u toku sezone berbe u ZO angažuje se preko 5000 berača, a u 76 hladnjača angažovano je preko 1500 radnika (Simović i sar., 2010). Od 2013. do 2016. godine podignuti su mnogobrojni zasadi maline, ali sa tačnim podacima ne raspolaže nijedna nadležna institucija. Stručnjaci PSSS Užice smatraju da se malina sada gaji na oko 5000 ha. Prema podacima PK Užice, u ZO je aktivno 178 hladnjača.

Od jagodastih voćnih vrsta, pored maline, prema popisu iz 2012. godine (Keserović i sar., 2014), u ZO gaji se kupina na površini od 122 ha i jagoda na 33 ha. Međutim, po proceni stručnjaka PSSS Užice, smatra se da je jagoda do danas zasađena na površini od 500 ha, a ostvareni prinosi su oko 2000 t.

Zahvaljujući donacijama, od 2006. godine, počinje se sa uzgojem visokožbunaste borovnice. Najveće površine pod njom (oko 10 ha), nalaze se u Bajinoj Bašti. U Zlatiborskom okrugu, prema podacima PSSS Užice, ima oko 80 ha pod borovnicom i ostvaruje se prinos od oko 160 t. Sortiment je savremen i preovlađuje sorta Djuk, zatim Erliblu, Blukrop, Nui i dr.

Problemi voćarstva Zlatiborskog okruga

Iako postoji vekovna tradicija proizvodnje i prerade voća u ZO, i dalje se veoma malo ulaže u unapređenje voćarske proizvodnje, što se vidi po ostvarenim prosečnim prinosima. Prosečan prinos maline u ZO 7,1 t ha⁻¹, dok je prosečan prinos jabuke 15 kg po stablu, a šljive 9,8 kg po stablu (Tab. 1).

Razlozi za ovako niske prinose su mnogobrojni, a najznačajniji su:

- Nedostatak strategije razvoja i unapređenja voćarske proizvodnje za ovaj okrug;

- Prisutno stihijskog širenja zasada, često u lokalitetima gde ne postoji minimum uslova za gajenje određenih voćarskih kultura;
- Nije urađena rejonizacija voćarske proizvodnje za ovaj okrug;
- Nedostatak transfera znanja do poljoprivrednika zbog slabo organizovanih stručnih službi na opštinskom nivou;
- Neadekvatni podsticaji za podizanje novih zasada voća. Primera radi, da bi se ostvarili podsticaji za podizanje novih zasada, zahteva se primena rigolovanja na minimalnoj dubini od 0,6 m; međutim dubina obradivog sloja zemljišta u brdsko-planinskoj oblasti ovog okruga retko gde prelazi 0,5 m;
- Nedovoljno prerađivačkih kapaciteta;
- Nedostatak kvalitetnog repromaterijala, hraniva, pesticida, a naročito sadnog materijala sorti voća, koje su pogodne za gajenje u ovom okrugu. Primera radi, kod maline se, zbog nedostatka sadnog materijala, često koristi materijal iz proizvodnih zasada;
- Veliki broj ekstenzivnih i poluintenzivnih zasada;
- Problemi socijalno-ekonomskog karaktera: usitnjeni posedi, starosna struktura stanovništva, veliki broj gazdinstava sa 1-2 člana gazdinstva, slaba infrastruktura i sl.;
- Dobijanje podsticajnih sredstava iz opštinskih budžeta često zavisi od političke podobnosti korisnika sredstava koji u velikom broju slučajeva i nisu aktivni poljoprivrednici. Zbog toga je veliki broj doniranih zasada voća zapušten (u opštini Priboj od 41 zasada jabuke koji je donirala FAO, opstalo je samo 10 % zasada).

Perspektiva voćarstva Zlatiborskog okruga

Voćarstvo je perspektivna i profitabilna grana poljoprivrede, koja omogućava razvoj i slabije razvijenih područja ZO. Proizvodnjom voća ostvaruje se 10 - 20 puta veća vrednost proizvodnje i zapošljava oko 20 puta više radne snage po ha nego pri gajenju pšenice (Keserović i sar., 2013).

Trenutno najprofitabilnija poljoprivredna kultura je malina. Prema podacima RRA Zlatibor troškovi proizvodnje 1 kg maline iznose oko 0,69 €, a otkupna cena maline u 2016. godini kretala se od 170 do 270 dinara kg⁻¹ ili oko 1,4-2,2 €. Sa porastom cene maline povećava se broj zasada, što uslovljava i povećanje prerađivačkih kapaciteta.

Uz primenu savremenih znanja i sertifikacijom proizvodnje može se povećati produktivnost u voćarstvu i razvijati tzv. organski koncept proizvodnje, za šta ZO ima dobre potencijale, pre svega ekološki čistu sredinu, tradicionalan način bavljenja stočarstvom, bez kojeg nema organskog voćarstva. Usitnjene parcele ovog okruga se mogu najrentabilnije iskoristiti u tzv. organskoj proizvodnji i agroturizmu. Ovaj okrug upravo ima navedeni potencijal.

Zaključak

Zbog male mogućnosti zapošljavanja u industrijskom sektoru, u ZO se podižu novi zasadi voća, naročito maline što nameće potrebu strateškog pristupa razvoju voćarstva u ovom okrugu. U tom cilju potrebno je:

- Izvršiti rejonizaciju voćarstva;
- Organizovati stručne savetodavne službe na opštinskom nivou, obezbediti dostupnost savetodavnih usluga poljoprivrednim proizvođačima u toku proizvodnog procesa i stručnu pomoć pri konkurisanju za podsticajna sredstva;
- Potrebno je unapređivati znanje iz oblasti tržišnog poslovanja radi prilagođavanja vrste i kvaliteta proizvoda zahtevima veoma probiljivog tržišta;
- Treba stvoriti robnu marku ovog okruga kao simbol prepoznatljivog kvaliteta i geografskog porekla svih proizvoda i usluga;
- Radi povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa kupcima i radi boljeg plasmana domaćih poljoprivrednih proizvoda, neophodno je uraditi Registar proizvođača (Poslovni imenik voćara). Dobar primer je Registar poljoprivrednih proizvođača zdravstveno bezbedne hrane u Priboju, koje je uradilo udruženje “Agronomski centar”;
- Podsticajnim sredstvima omogućiti proizvodnju tradicionalnih proizvoda i pomoći njihov plasman kroz agroturizam;
- Organizovati prikupljanje i ažuriranje podataka sa terena, omogućiti protok informacija i relevantnih podataka između nadležnih institucija i lokalnih savetodavnih službi.

Razvoj i unapređenje voćarske proizvodnje u ZO je od strateškog interesa za Srbiju, jer omogućava opstanak i ostanak stanovništva u pograničnim i slabije razvijenim područjima Srbije.

Literatura

- Đuričić M.M., Đuričić M.R., Milutinović N. (2011). Perspektive razvoja agrara Zlatiborskog okruga. Zbornik radova Naučne konferencija sa međunarodnim učešćem “AGROBIZ 2011”, Kalač B., Todosijević R., Meta M. (urednici), str. 151-166. International University of Novi Pazar, Novi Pazar.
- International Raspberry Association (2015). Available at: <http://www.internationalraspberry.net>
- Keserović Z., Nikolić M., Nikolić D., Paunović S. (2013). Voćarstvo šansa razvoja sela Srbije. Zbornik radova sa naučnog skupa “Perspektive razvoja sela”, 17-18. april 2013, Škorić D. (urednik), str. 89-119. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Keserović Z., Magazin N., Kurjakov A., Dorić M., Gošić J. (2014). Popis poljoprivrede 2012 - Poljoprivreda u Republici Srbiji, Voćarstvo. Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Petrović S., Milošević T. (2002). Malina – tehnologija i organizacija proizvodnje. Agronomski fakultet, Čačak

Simović T., Nešević D., Dabić R. (2010). Izveštaj o stanju voćarstva u Zlatiborskom okrugu. Dabić, R. (ed.), Užice, Srbija: Regionalna razvojna agencija "Zlatibor".
Republički zavod za statistiku (2012). Beograd. Dostupno na: <http://www.stat.gov.rs>

CONDITION, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF FRUIT PRODUCTION IN ZLATIBOR DISTRICT

Dijana Stojanov

Abstract

In Zlatibor District, thanks to favorable conditions in engaging with fruit growing, there is a centuries-old tradition of fruit production and processing. The aim of this paper is to present the state of fruit growing from 2005 to 2015 and the perspectives for the development of fruit growing in this district. Fruit growing is one of the most profitable branches of agriculture, which enables the development of the underdeveloped areas of Zlatibor District. In recent years, an increasing number of people are opting for raising new modern raspberry plantations and other fruit crops too. Fragmented agricultural parcels of Zlatibor District, which has a remarkable potential for tourism, may be most cost-effectively used in organic agricultural production and agritourism.

Key words: Zlatibor District, fruit growing, production, raspberry, agritourism.

^PhD student, Faculty of Agronomy, University of Kragujevac, Cara Dušana 34, Čačak, Serbia (stojanov.dijana@gmail.com).